

Esimese maailmasõja radadel

Kõneleb Tõnu Tannberg.
Foto: H. Tamman

■ 24. septembril korraldas Rahvusarhiiv ajaloo-päraatlõuna nime all avaliku kogunemise Eesti Rahvusraamatukogus. Enam kui kaheksakümnepealise publiku tõi kokku Esimese ilmasõja teema. Olgugi et kaasaja inimesele ajaliselt kauge, kõnetab sõja pärand – mälestused, päevaraamatud, fotod – tänastki teadmishimulist kodanikku. Seda enam, et pärandi avamisele ja täiendamisele saab igauks kaasa aidata.

Ilmasõjast kõnelemise ja sündmuse akadeemilise uurimisseisu käsitlemist tõi kuulajani akadeemik **Tõnu Tannberg**. Tema hinnangul on vaatamata üldteada faktidele veel paljugi puudu ja täpsustamist vajavat. Ainuüksi fakt *ca* 100 000 eesti mehe osalusest ilmasõjas on hinnanguline, selle paremaks analüüsiks tuleb uurida nii Eesti alalt kui ka Venemaa kubermangudest väkke võetute andmeid. Eeldatavasti kahaneb nii sõjas osalenute kui ka langenute arv, viimast on praeguse teadmise järgi hinnatud 10 000 ringi. Lisaks mobiliseeritute, hukkunute ja teadmata kadunute arvule vajavad edasist uurimist vangilangunute hulk ja saatus, eestlaste teenistuskohad Vene armees, suhted nn. kodurindega ja sõjaaegsete ohvitseride ettevalmistamine. Kahtlemata on teemasid veelgi, ilmasõja uurimine ootab sisukat jätkamist.

Tartu Ülikooli teadur **Ago Pajur** andis ülevaate ilmasõda käsitlevatest trükistest ja sõja uurimisest kahe maailmasõja vahel. Kolonelleitnant Oskar Kurvits (1888–1940) tegi tänuväärset kogumistööd, jõudes avaldada rea artikleid ja trükiseid. Viimastest on kaalukamad 1930. aastal ilmunud „Eesti rahvusväeosade loomine 1917–1918“ ja 1937. aastal trükitud „Eesti Rahvusväeosade album II“. Kurvits oli ka aktiivne ajakirjade Vabadussõja Tähistel ja Sõdur kaastööline. Viimase veergudel ja mujalgi kirjutasid eestlastest ilmasõjas veel Jaan Riisberg, Konrad Rotschild, Aleksander Tõnisson, Eduard Meos. Väliseesti kogukonna autoritest saab nimetada August Rei, August Hinnomi ja William Tomingase panust. 2008. aastal avaldas uurimuse Eesti rahvusväeosade formeerimisest ja struktuurist Vitali Lökk. Jätkuvat uurimisainest pakuvad rahvusväeosade seos Eesti iseseisvuse, Vene võimude ja Saksa okupatsiooniga.

Professor **Aadu Must** maalis seeria elavaid näiteid Eesti ala mõisnike ja aadelkonda kuulunud riigiteenistujate suhtumisest sõtta ning riigi suhtumisest baltisakslastesse. Viimane oli mõistagi vaenulik, poliitilises süsteemis oli juba saja aasta eest paljugi sellist, mida võiks pidada pigem hilisema aja nähtusteks. Vaenlaste otsi-

mine ja salakaebuste esitamine olid sagedased, nagu ka tagakiusamine usutunnistuse ja rahvuse järgi, seda üpris aktiivselt ka Siberis elanud eestlaste ja lätlaste puhul. Riigil oli ka suuri plaane baltisakslaste mõju murdmiseks, õnneks need luhtusid. Näiteks jäi tänu Liivimaa rüütelkonna maamarssali Adolf Pilar von Pilchau tegevusele täitmata korraldus evakueerida kõik Pärnumaa kariloomad. Kokkuvõtvalt tasub süvitsi uurida seni uurimata arhiiviallikaid ja käsitleda kas või ühe avara näitena teemat, kuidas ilmasõda mõjutas siinsete alade pikaajaste valitsejate baltisakslaste taandumist ajaloost saja aasta eest.

Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste muuseumi juhataja **Andres Seene** andis ülevaate 1914. aasta novembri algusest detsembri keskpaigani toimunud Łódźi operatsioonist. Vene ja Saksa vaenupoolel osales lahingutegevuses kokku kuni 600 000 meest, kerge ülekaal oli Vene poolel. Positsioonisõda lõppes mõlemale ränkade kaotustega, operatsiooni tulemusena taandusid Vene jõud soodsamatele kaitsepositsioonidele ja keskriigid parandasid oma strateegilist olukorda. Üks selle sõjatandri vahetu osaline oli eesti mees Kustas Viitmann. Tema mälestused jõudsid äsja tänu Rahvusarhiivi abile kaante vahele. Autor dokumenteerib detailselt 1914.–1915. aasta sündmusi, kirjeldades haarava täpsusega sõja argipäeva, kommunikatsiooni ja logistikat ning andes inimliku vaate ilmasõja ajaloole.

Arhivaar **Maive Mürk** tutvustas Esimese maailmasõja arhiiviallikate veebikasutust Rahvusarhiivi algatatud ühisloomes, kus vabatahtlikud on sisestanud väkkevõetute nimesid, teisisõnu, teinud tänuväärset ja aeganõudvat tööd, mida arhiiv oma jõududega kindlasti ei suudaks. Ühisloome tähendab kasutajaskonna usaldamist – allikate lugemiseks ja kirjete sisestamiseks ei pea olema arhiivitöötaja, ja teisipidi – vigu millegi väljalugemisel, tõlgendamisel ja sisestamisel võib teha igaüks.

Teabepäeva toimumise ajaks, 2015. aasta septembri lõpuks oli ühisloome käigus tuvatatud ligi 60 000 sõduri nimed. Ühisloomes osalejaid oli selleks ajaks olnud enam kui 140. Huvilistel tasub silmas pidada veebilehte www.ra.ee/ilmasoda/.

Ivi Tomingas Eesti Filmiarhiivi esindajana tõi kuulajateni Eesti panuse Euroopa filmiportaali European Film Gateway 1914. Portaalil on kättesaadavad kaks tundi filme ja 2230 fotot ilmasõjast Eestis. Kui filmide maht on ülejäänud portaali kogust teades tagasihoidlik (kokku 650

tundi filme), siis fotode kogumahust – 5500 – moodustab meie panus pea poole. Üks fotodest – tosinkond eestlasest sõdurit lahkumas 1917. aastal Saaremaale Elba-nimelise laeva taustal – ilmestab portaali avalehte. Huvilised on oodatud ilmasõja visuaalse pärandiga tutvuma veebis aadressil: <http://project.efg1914.eu>.

Ilmasõda käsitletud ajalooapäraselõuna lõpetuseks tutvustas Tõnu Tannberg Rahvusarhiivi teemaatilisi trükiseid 2014.–2015. aastast. Olgu kõik kõnealused publikatsioonid ka siinkohal uuesti nimetatud: „Esimene maailmasõda ja Eesti“ (koostanud T. Tannberg, Tartu, 2014), „Eesti rahvusväeosad 1917–1918“ (koostanud A. Pajur, T. Tannberg, Tartu, 2015), „Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast“ (koostanud T. Tannberg, Tartu, 2015), „Juhtumised suures Euroopa sõjas 1914.–1918. aastal. Läbi elatud juhtumised mälestuseks kirja pannud Kustas Viitmann“ (koostanud A. Seene, Tartu, 2015). Kuidas neid väärt trükiseid soetada? Lihtsaim viis on Rahvusarhiivi veebipood: www.ra.ee/

Kogenud ja uutele ilmasõja uurijaile õnnelikke avastusi, vabatahtlikele ühisloojajale sügavkummardus tehtud ja tehtava töö eest Eesti ajaloo olulise müüri mõrtimise!

Birgit Kibal

Birgit Kibal

(1976), riigiarhivaari nõunik,
Rahvusarhiiv,
J. Liivi 4, 50409 Tartu,
Birgit.kibal@ra.ee